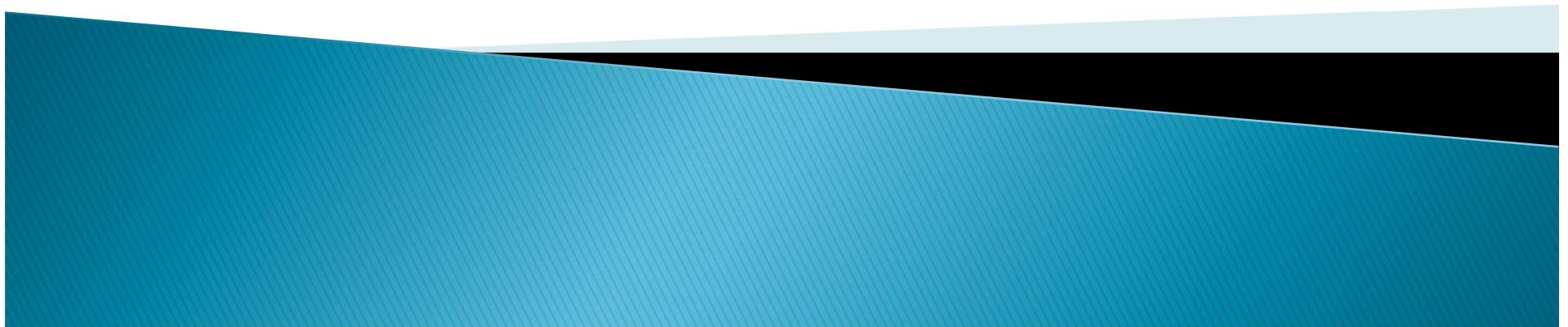

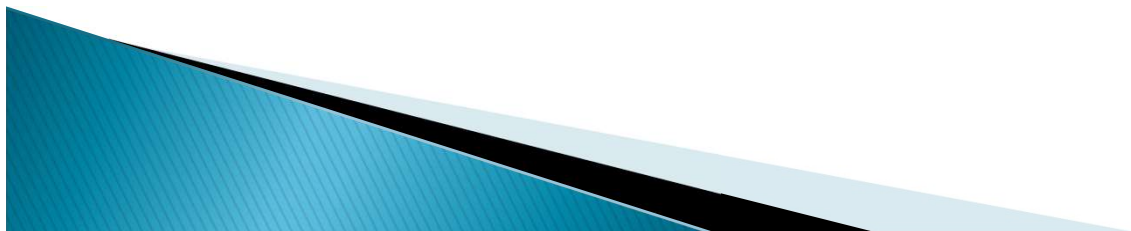
Ekologinen kriisi sivistyksellisenä haasteena

Sosiaalipedagogiikan päivät 19.3.2020
Itä-Suomen yliopistossa
Veli-Matti Värri

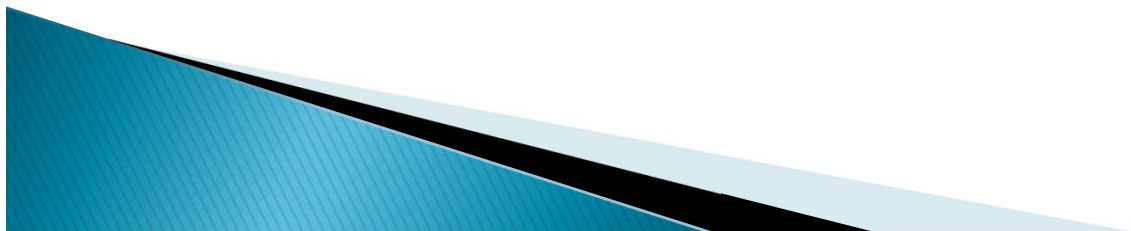
Värri, V-M. 2018. *Kasvatus ekokriisin aikakaudella*. Tampere: Vastapaino 2018 (2. painos 18.2.2019).

- ▶ 1. MAAILMA ON PELASTETTAVA
- ▶ 2. KASVATUS IHMISYYDEN LUOJANA JA VALLAN VÄLINEENÄ
- ▶ 3. KIETOUTUNEISUUDEN ONTOLOGIA EKOLOGISEN SIVISTYKSEN HORISONTTINA
- ▶ 4. MIKSI OLEMME ONKALOSSA?
- ▶ 5. MITEN PÄÄSTÄ ULOS ONKALOSTA?
- ▶ 6. EKOLOGISEN KASVATUSVIISAUDEN LÄHTÖKOHTIA

Lähtökohtani

- ▶ Ekologisesti kestävämmän elämäntavan kritiikki
- ▶ Suomi:
 - ▶ Huhtikuun 5. päivänä 2019 suomalaisten kulutus ylitti laskennallisesti maapallon biokapasiteetin, eli kyvyn tuottaa uusiutuvia luonnonvaroja ja käsitellä fossiilisten polttoaineiden käytön aiheuttamia kasvihuonekaasupäästöjä.
 - ▶ Jos kaikki kuluttaisivat kuin suomalaiset, tarvittaisiin 3,8 maapalloa.
- ▶ *Globaali:*
 - ▶ Tarvitaan lähes kaksi maapalloa nykyisen elämäntavan ylläpitämiseksi.

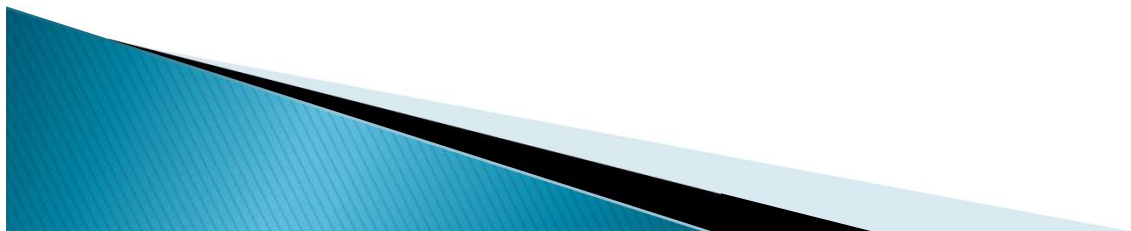
Tieto, toiminta, toivon mahdollisuus?

- ▶ Meillä on riittävästi tietoa tuhoavasta suhteestamme luontoon, mutta sillä ei ole ollut ratkaisevaa vaikutusta kollektiiviseen käyttäytymiseemme.
- ▶ Onko edesmennyt filosofi Georg Henrik von Wright oikeassa, kun hän sanoi, että vain katastrofit opettavat ihmistä (von Wright 1987).

Muutoksen ehtona on systeminen ymmärtäminen

- ▶ Muutoksen ehtona ymmärtäminen, ymmärtämisen ehtona elämänmuotomme toisiinsa kietoutuneiden tasojen tiedostaminen:
- ▶ *Kollektiivisen maailmankuvan metafyyysis-ontologiset uskomukset ja sitoumukset materiaalisine perusteineen*
- ▶ *Poliittis-ideologinen taso sosialisatioinstituutioineen*
- ▶ *Kasvatusyhteisöjen käytännön pedagogiikka & ideologisesta unesta heräämisen, toivon ja toimijuuden taso:*
- ▶ ihmisyksilöt vastuullisina kanssaolijoina, mm. eri alojen opettajat, kasvatus- ja koulutusasiantuntijat, nuorisotyöntekijät ja sosiaalikasvattajat ekososiaalisen sivistyksen (Salonen) edistäjinä

- ▶ *Kollektiivisen maailmankuvan metafyyysis-ontologiset uskomukset ja sitoumukset materiaalisine perusteineen*

Edistys, teknologinen maailmankuva, onkalometafysiikka

- ▶ **Martin Heidegger:** Elämme teknologisen metafysiikan 'puitteessa' (*Gestell*)
- ▶ **Max Horkheimer & Theodor Adorno:** välineellinen järki, instrumentaalinen rationalismi hallitsee.
- ▶ Edistyksen idean kriisi luontosuhteessa
- ▶ Ongelmien perusta on "pintaa syvemällä", moraalidentiteettimme rakentumisen "metafyysisessä" ja psykodynaamisessa syvärakenteessa.
- ▶ Kasvatus, koulutus ja sosialisatio näiden "syvärakenteiden" uusintajana ja ylläpitäjänä?
- ▶ *Toisin toimimisen ja uuden elämänmuodon mahdollisuus teknologisen maailmankuvan 'puitteessa'?*
- ▶ On kysyttävä, mitä kasvatuksella tarkoitetaan, mitkä sen tehtävät ovat, ja mikä sen suhde on vallitsevaan maailman tilaan?

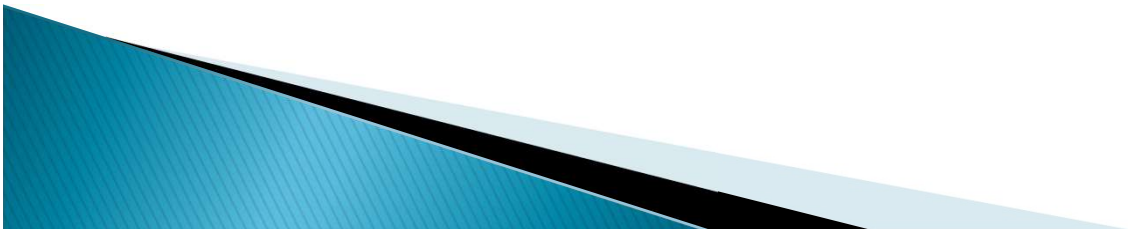
Kasvatus & maailmankuvalliset sitoumukset & uusi elämänmuoto?

- ▶ Kasvatuksen kaksoisluonne *individuaationa* ja *sosialisaationa*:
- ▶ Sosialisaation kietoutuminen kunkin aikakauden *merkityshorisonttiin* (ja siinä vallitseviin maailmankuvallisiin sitoumuksiin):
- ▶ Kasvatus sosialisaationa on siten osa ongelmaa.
- ▶ *Horizon of significance, merkityshorisontti*, Charles Taylor
- ▶ *Toisin toimimisen ja uuden elämänmuodon mahdollisuus teknologisen metafysiikan 'puitteessa'?*

Mitä tarkoitan onkalometafysiikalla?

- ▶ Elämänmuotomme perustuu ”onkalometafysiikkaan”, joka on ajattelussani sekä metafora että elämänmuotomme perusteita kuvaava filosofinen käsite.
- ▶ Viitataan *onkalometafysiikalla* kulttuurissamme vallitsevan teknologisen maailmankuvan perususkomuksiin ja -sitoumuksiin sekä sivilisaatiomme aiheuttamiin kriiseihin ja ongelmiin, jotka pyrimme *torjumaan* tai *etäännyttämään* arkitietoisuudestamme.
- ▶ Esimerkiksi energiantuotannosta seuraava ylimäärä, ydinjäte, normalisoidaan osaksi järkiperäistä, teknologialla hallittavaa prosessia; se haudataan, kätetään ja *etäännytetään*, jotta voimme jatkaa edistyksen tiellä.
- ▶ Onkalometafysiikka on siis negatiivisesti latautunut käsite, joka kuvaa mielestäni osuvasti elämänmuotoa, jossa uskotaan, ettei vallitsevaa teknologista maailmankuvaa tarvitse kyseenalaistaa, koska elämänmuodon aiheuttamat ongelmat ratkeavat joskus tulevaisuudessa paremman ja tehokkaamman teknologian ansiosta.
- ▶ ”Onkalometafysiikkaan” tuudittautuminen sallii meidän jatkaa luontosuhdetta, jota luonnehtii ihmiskeskeinen omistusoikeus sekä ongelmien siirtäminen tuleville sukupolville.
- ▶ Moderni länsimainen elämänmuoto perustuu edistyksen ideaaliin, joka on elimellinen osa myös modernia pedagogista ajattelua. Onkalometafysiikka (ks. ydinjäte) tulkitaan osaksi edistyksen kertomusta.

Teknologiausko, hallinnan harha, hyperobjektit

- ▶ Vallitseva teknologinen aikahorisontti on ennen kokematon ihmiskunnan historiassa.
- ▶ Vallitsevassa teknokapitalistisessa edistyksen ideassa voidaan nähdä tuonpuoleisen paratiisin odotuksen piirteitä. Uusi teknologia pelastaa, korjaa virheet ja tuo hyvinvointia; huimimmissa fantasioissa kuvitellaan ihmiskunnan muuttoa muille planeetoille, jos elintila käy ahtaaksi tai kelvottomaksi.
- ▶ Vannomme vielä olemattoman teknologian nimiin niin kuin varhaiskristityt tulevan armon toivossa. Tällaisen kollektiivisen teknouskon merkityksessä aika virtaa meille tulevaisuudesta.
- ▶ Teknologiauskuon perustuva elämänmuoto on johtanut tulevaisuuden omistamiseen ja osittaiseen lukkoon lyömiseen.
- ▶ Antoni Gaudi jätti jälkipolville perinnöksi keskeneräisen *Sagrada Familia* -katedraalin, me jätämme korkea-asteisesti radioaktiivista ydinjätettä. (Värri 2018.)
- ▶ Ydinjätteen kaltaiset oudot objektit paljastavat ihmiselle tavoittamattoman luonnon heterogeenisuuden, vierauden, joka on aina ollut ja tulee aina olemaan.
- ▶ ”Oudot muukalaiset”, hyperobjektit (Timothy Morton: *Hyperobjects* 2013) voivat saada aikaan uutta teoretisointia, joka puolestaan kehittää kuvittelukykyämme ajattelemaan ihmisen osan ja kasvatuspäämäärät uudella tavalla ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon suhteessa.
- ▶ Ne voivat palauttaa ihmisen mitan, joka tunnustaa luonnon hallitsemattomuuden ja ihmisen konkreettisen alueellisen ja paikallisen vastuun omasta elinpiiristään, joka on vastuuta myös aktuaalisten tekojemme ja tekemättä jättämistemme vaikutuksesta tulevaisuuteen.

- ▶ *Poliittis-ideologinen taso
sosialisaatioinstituutioineen*

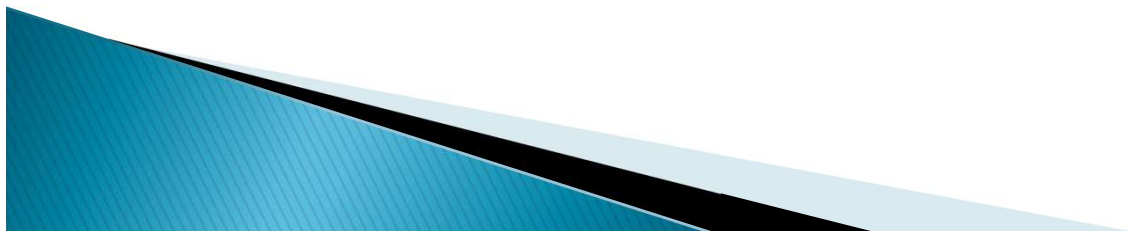
Maailmantalous, koulutuspolitiikan uusliberaali käänne

- ▶ Kaikkialla maailmassa kasvatus- ja koulutusinstituutioita sidotaan yhä tiukemmin, *elinikäisen oppimisen nimissä*, talouden ja tuotantotoiminnan välineiksi (ks. Biesta 2006; Silvennoinen 2012, 317; Wain 2004; Autio 2006).
- ▶ Uusliberalistisen ideologian ohjaamana suomalaisessa koulutusajattelussa siirryttiin 1990-luvulla perinteisistä sivistysideaaaleista kilpailuideologiaan, välineelliseen ajatteluun ja ns. erinomaisuuden eetokseen (ks. Simola 2015): kansalliset koulutusjärjestelmät ovat sitoutuneet kansainväliseen kilpailuun aina perusasteen Pisa-kilvoittelusta yliopistojen välisiin ranking-vertailuihin.
- ▶ Uusliberalismin hengessä kasvatusta ja koulutusta on alettu ymmärtää tuotannontekijänä: taloudelliset ja ammatilliset päämäärät ovat nousseet yhä läpäisevämmiin koulutuksen keskeisiksi päämääriksi. (Ks. esim. Kiilakoski & Hautakangas 2007; Värri 2002a; Rinne & Simola 2015.)
- ▶ Evidence based, mitattavuus, osaamisperustaisuus

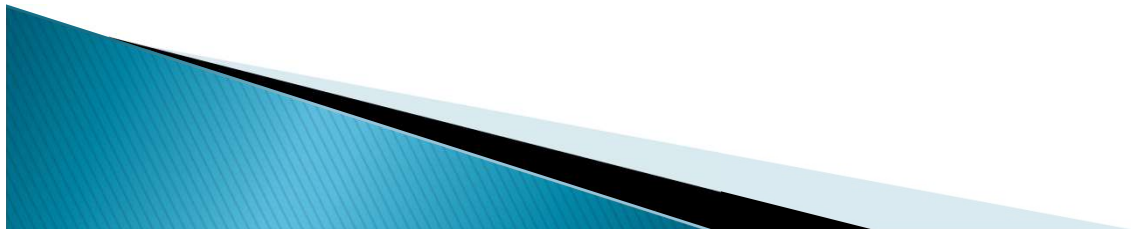
Korkeakoulutuksen tavaraluonne, kilpailukyky, globaali talous

- ▶ Erityisesti opetusministeriön mutta myös yliopistojen rehtoreiden puheissa markkinoista, laadusta, arvioinnista, kilpailukykyä ja tulosvastuusta on tullut arkipäiväisiä toiminnan johtotähtiä (*New Public Management*).
- ▶ Ajatus yliopistojen historiallisesta erityislaadusta on kyseenalaistettu. Sen sijaan on siirrytty markkinaliberalistiseen näkemykseen korkeakoulutuksen tavaraluonteesta ja yliopistoista eräänlaisina palvelu- tai yrityskorkeakouluina, joihin uusi arviointiteollisuus hyvin soveltuu. (Rinne & Simola 2015, 189, 190.)
- ▶ Tälle ajattelulle tutkimus ja koulutus ovat markkinatavaraa, joka ei olennaisesti eroa muista markkinoilla kaupan olevista palveluista.
- ▶ Tässä ilmapiirissä myös iso osa myös yliopiston henkilökunnasta ottaa elinikäisen oppimisen, kilpailukykyä ja globaalin kapitalismin yhteen kietoutumisen ikuisena ja luonnollisena maailmanjärjestyksenä.

Yliopiston eetos ekokriisin aikakaudella?

- ▶ Yliopiston tulisi olla myös sokraattisesti kyselevä, herättelevä ja ravisteleva pedagoginen yhteisö. Sen tulisi ottaa kantaa ihmisyyden peruskysymyksiin ja herättää pohtimaan, mikä on akateemisen asiantuntemuksen eetos: mitä varten elämme, ja mikä on oman toimintani suhde toisiin, maailmaan ja yhteiskunnan tilaan?
- ▶ Onko meillä jokin isompi tarkoitus, jota varten tai johon nähden työskentelemme tai opiskelemme yliopistossa?
- ▶ Millaisen tiedonintressin varassa toimimme, ja millainen on toimintamme suhde hyvän elämän ja demokratian ideaaleihin?
- ▶ Ekokriisin aikakauden keskeisin hyvän elämän kysymys on: millaisia edellytyksiä yliopistoyhteisö luo ekologiselle sivistykselle, ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon kestäväälle suhteelle ja ekokriisin ratkaisemiselle?

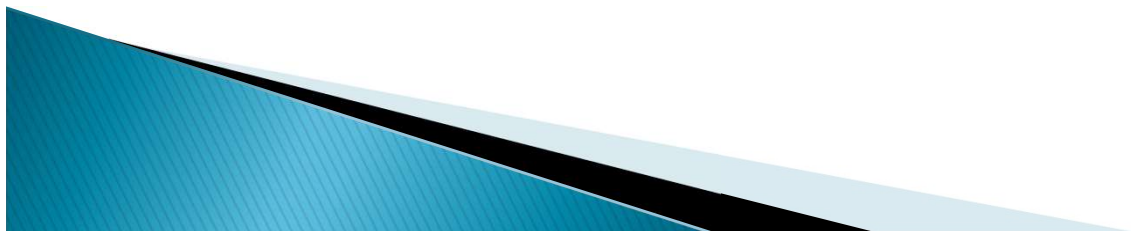

- ▶ Psykokapitalismi, halun muokkaus kilpailutalouden rakenteeseen

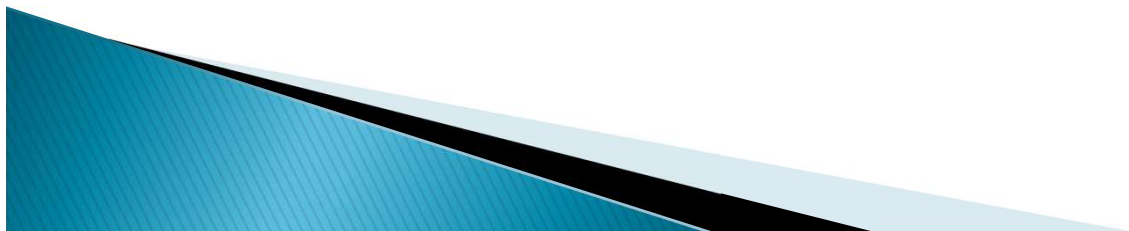
Kasvatuksen päämäärien ongelma ekokriisin aikakaudella: edistyksen idean torjuttu perusta

- ▶ *Sosialisaatio* on aina *normalisaatiota*, pyrkimystä vakuuttaa, vakiinnuttaa ja juurruttaa vallitsevat ideologiat, ideaalit, normit, periaatteet, tavat ja toimintakäytännöt subjektien sisäistämiksi itsestäänselvyyksiksi.
- ▶ Herbert Marcuse: sosialisaatio *mielihyväperiaatteen* muokkausta *tuottavuusperiaatteeksi*.
- ▶ Ekologisen sivistyksen ehtona on, että tiedostamme, millä tavoin ihminen tunnustusta tarvitsevana *haluolentona* sidotaan sosialisaation kautta vallitsevaan kollektiiviseen maailmankuvaan ja sen sisältämään käsitykseen ”luonnollisesta” ja ”oikeasta” maailmanjärjestyksestä. (Värri 2018; 2019.)

Psykokapitalismi & elinikäinen oppiminen & tunnustuksen tarve

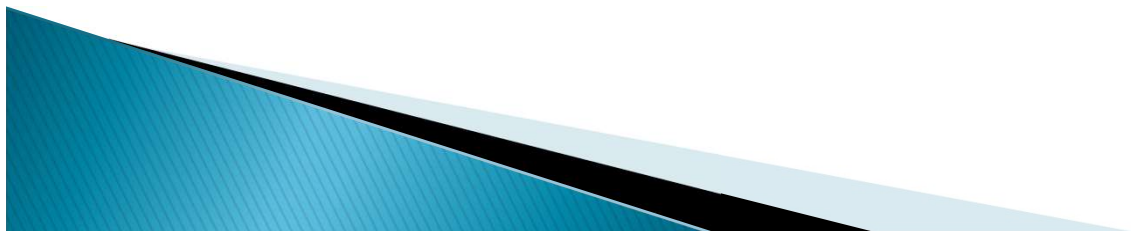
- ▶ Nykyisessä informaatioteknologisessa kapitalismissa työvoima ei ole sinänsä keskeinen tuotannontekijä, sillä yhä useammassa tapauksessa – toisin kuin perinteisessä käsityöläisyydessä – taidot ovat koneella, eivät sen käyttäjällä.
- ▶ Ennen kaikkea *psykologiset ominaisuudet* ja niiden joustavuus ja muokattavuus ovat keskeisiä kilpailu- ja tuotannontekijöitä. Ne, joiden kyvyt ja pätevyudet eivät riitä jatkuvassa teknologisen maailman uudistumisen kehässä, ovat vaarassa pudota kansalaisuuden ulkopuolelle; menestyjilläkään ei ole varaa pysähtyä, sillä juurtuminen ei kuulu ajan henkeen.
- ▶ Kulutusyhteiskunnan ”talousontologinen” perusta on halujen ja minuuden muokkaamisessa tuotemaailman vaatimusten mukaiseksi (esim. Jokisaari 2004, 3; 2017).
- ▶ Tästä syystä aikamme informaatioteknologinen talous elinikäisen oppimisen ideologioineen on olennaisesti *psykokapitalismia*, ihmismielen ja yksilön halun muokkaamista tuotantoelämän vaatimusten mukaiseksi.

Elinikäisen oppimisen ja teknologian uusiutumisen päättymätön kehä

Halun muokkaaminen tekno- ja kulutusmaailman vaateisiin

- ▶ Elinikäisen oppimisen ideologia luo, *erityisesti teknologisen kehityksen nimissä*, mielikuvia jatkuvasta uudelleen kouluttautumisen tarpeista, joihin nähden yksilön työmarkkinakelpoisuus näyttäytyy jatkuvasti vajavaisena. Elinikäisen oppimisen valmiudet ovat olemassa näiden vajeiden täyttämiseksi.
- ▶ Koska ei voida tietää, mitä taitoja ja kykyjä huomisen yhteiskunnassa vaaditaan, kyseessä on päättymätön kehä, jossa subjekti ei koskaan tule valmiiksi. (Saari 2016; Värri 2018.)
- ▶ *Tunnustuksen kokemuksen* alituinen tilapäisyys: on pysyttävä mukana.

Kilpailutalouden piiloinen ”alarakenne”

- ▶ Länsimainen kapitalistinen elämänmuoto ja sen monistuminen maailmanlaajuiseksi ei ole pelkästään yhteiskunnan ja talouden rakenteita koskevaa yhdenmukaisuutta.
- ▶ Subjektien kokemustodellisuudessa on kyse *hedonistisen halun* muokkautumisesta ideologisesti tuotteistetuksi ja elämänmuotoa dominoivaksi *konsumeristisen*, kulutusorientoituneen *halun* ylivallassi.
- ▶ Muutokseen vaaditaan syvää, radikaalia uusiksi ajattelua, jota Antti Salminen ja Tere Vadén edustavat kirjassaan *Energia ja kokemus* (2013).
- ▶ ”Ei ole väliä, mistä bensa tulee”. Nykyistä elämänmuotoamme ei olisi ilman fossiilienergiaa (kivihiili, öljy, maakaasu). Vasta öljy mahdollisti ”unohtamisen”, sellaisen kokemuksen itsestään selvyyden, jossa energian lähteellä ei ole taloudellista, fysikaalis-kemiallista tai henkilökohtaista merkitystä. (Salminen & Vadén 2013, 17, 18.)
- ▶ Jotta kasvatus- ja sosialisatioyhteisöt eivät tiedostamattaan jatkaisi tuhoisan elämänmuotomme uusintamista, kriittisen ajattelun on yllettävä *kulttuurisen merkityshorisontin* syvätasoon saakka.
- ▶ Kasvatusteorian tulkitseva suhde kulttuurisen merkityshorisontin alarakenteeseen, katoavaan öljyyn, kätkeytyyn ydinjätteeseen ja ylipäänsä ”onkalometafysiikkaan”, hallitsemattomaan hallitsijaan, voi avata uuden tulkintahorisontin ajallisuuteen ja kasvatuspäämäärien problematiikkaan.

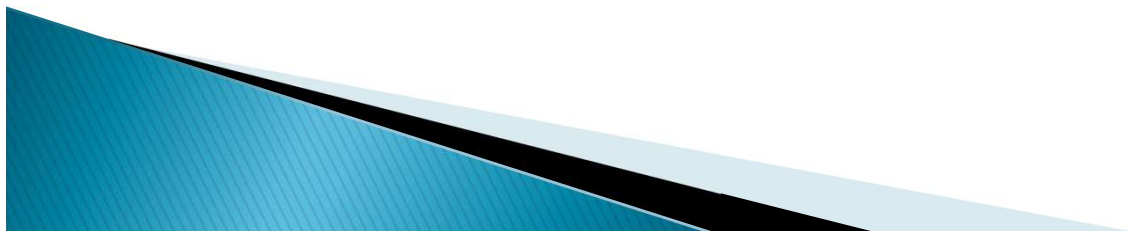

- ▶ *Kasvatusyhteisöjen käytännön pedagogiikka & ideologisesta unesta heräämisen, toivon ja toimijuuden taso*

Ekoriisin velvoite kasvatukselle ja pedagogiselle kuvittelukyvyllle

- ▶ Kriisiytynyt ekologinen tilanteemme vaatii ihmiskeskeisyyden ylittämistä ja myötä- ja vastuuntunnon pedagogista laajentamista ei-inhimilliseen luontoon.
- ▶ Tietoisuus luontosuhteesta ja sen asettamasta vastuusta on palautettava kasvatustajatteluun ja kasvatukseen. Meidän on palautettava muistiimme alkuperäinen luontoyhteytemme (ks. esim. Merleau-Ponty), se, että olemme aina kietoutuneita luontoon ja luonnosta riippuvaisia.
- ▶ Ymmärtäessämme perustavan kietoutumisemme luontoon voimme käsittää, että sen, mitä teemme luonnolle, teemme myös itsellemme. Tuhoava luontosuhde jatkuu, mikäli tyydymme vain korjailemaan seurauksia ja jälkiä mutta jätämme silleen perimmäiset sitoumuksemme ja uskomuksemme.
- ▶ Ymmärtäessämme oman riippuvuutemme luonnosta ja sen hyvinvoinnista voimme ymmärtää myös kasvatuksen tulevaisuusorientaation toisin kuin teknometafysiikassa tai perinteisessä humanistisessa kasvatustajattelussa, jolle ihminen on lähtökohtaisesti olemisen keskus.

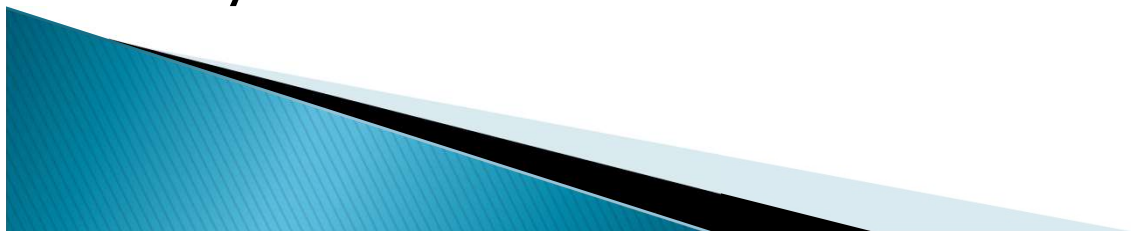
Edistyksen myytin sijasta toinen edistyksen ihanne

- ▶ Ekologisesti kriisiytyneessä maailmantilanteessamme on välttämätöntä arvioida kriittisesti, luontosuhteen näkökulmasta, eri kasvatusyhteisöjen itseymmärrystä, tehtävänmäärittystä ja maailmankuvallisia sitoumuksia oman aikamme tärkeimpien haasteiden ja viheliäisimpien ongelmien valossa.
- ▶ Millä tavoin kasvatusyhteisöt ottavat huomioon aikamme ekokriisin ja pyrkivät luomaan valmiuksia vallitsevan tuhoisan elämänmuodon ylittämiseen?
- ▶ Ekologisesti kestämaton elämänmuotomme vaatii muutosta talouden ja politiikan suuntaan ja valmistautumista uudenlaiseen niukkuuden aikaan.
- ▶ Ihmiskeskeisiä sivilisaatioita ja maailmankatsomuksia on nyt tietoisesti suunnattava vastuulliseen luontosuhteeseen, jossa ihmisen oikeudet, velvollisuudet ja vastuut ymmärretään uudella tavalla. Samalla täytyy tinkimättä huolehtia arvokkaan inhimillisen elämän perusteista ja yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta.
- ▶ Ihmiskunnan aikuistuminen on sen ymmärtämistä, ettei ole isoa Toista turvaamassa jatkuvaa kasvua ja edistystä.
- ▶ Edistyksen myytin hylkääminen ei silti tarkoita, että myös ajatus paremmasta maailmasta pitäisi hylätä. Vallitsevan hyötykeskeisen ja luontoa tuhoavan päämääräajattelun sijaan vain tarvitaan toinen edistyksen ihanne.
- ▶ Uusi edistys edellyttää, että inhimillisen toiminnan lähtökohdat ja päämäärät asetetaan ei-inhimillisen luonnon ehdoilla: päämääränä on elämän ehtojen turvaaminen tuleville sukupolville, eläimille ja kasveille. (Värri 2019.)

Ekososiaalisen sivistyksen edistäminen ja vastuullisen toimijuuden luominen kaikkien pedagogisten yhteisöjen tehtävä

- ▶ Kasvatuksen ja koulutuksen on oltava osa ekologista jälleenrakennusta (ks. BIOS-tutkimusryhmä).
- ▶ Ekologiavastuu kaikkien pedagogisten yhteisöjen ja globaalia vastuuta korostavan kansalaisyhteiskunnan lähtökohdaksi.
- ▶ Mitä tarkoittaa opetussuunnitelmissa, kasvatuksen päämäärissä, käytännön pedagogisissa ratkaisuissa ja kasvatustieteellisissä menetelmissä?
- ▶ Miten opettajankoulutuksen, koulutusjärjestelmän ja työelämän tulisi uudistua ekokriisin aikakaudella?

Kasvatuksen itseisarvot ja ajaton tehtävä

- ▶ *Kasvatus kietoutuu oman aikansa vallitseviin käsityksiin, ideologioihin, aatteisiin ja valtasuhteisiin. Siksi kasvatuksen arvonäkökulma kehkeytyy eri aikakausien ja erilaisten yhteiskuntien erityispiirteiden ja vallitsevien ideologisten käsitysten piirissä.*
- ▶ *Muuttuvista arvojen tulkinnoista huolimatta kasvatustehtävä alkaa jokaisen syntyvän lapsen kohdalla uudelleen, ja sen perustilanne on annettuna kaikissa yhteisöissä, kaikkina aikoina.*
- ▶ *Kasvatuksen tehtävänä on luoda toivoa ja luottamusta elämän arvoon ja merkityksellisyyteen.*
- ▶ *Kasvatuksen päämäärä edellyttää käsitystä siitä, mitä ja millainen ihminen on, mitä pidämme ihmisen kasvussa arvokkaana ja millä perusteilla ja mistä lähteistä tämä arvokas määrittyy.*
- ▶ *Viime kädessä on kysymys siitä, millainen on arvokas ihmiselämä.*
- ▶ *Jokainen sukupolvi joutuu ratkaisemaan suhteensa ihmisyyden probleemaan ja siten tulkitsemaan suhdettaan kasvatuksen itseisarvoihin, hyvyyteen, totuuteen ja kauneuteen.*
- ▶ *Meidän sukupolvellemme arvokkaan ihmiselämän problema on asetettu maailmanlaajuisten viheliäisten ongelmien aikakaudella.*

